

ПОСЛАННЯ ВЕЛИКОГО ІНТЕЛЕКТУАЛА

Єжи Гедройць. «Автобіографія у чотири руки» / Упорядкування та післямова Кшиштофа Пом'яна. Пер. з польської Лесі Лисенко. – Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2015. – 408 с., 56 с. іл. – (Сер. «Бібліотека спротиву. Бібліотека нації»).

Рецензія передбачає дотримання певних структурних умовностей. Проте виправданим буде відступити від них, коли йдеться про книгу «Автобіографія у чотири руки» Єжи Гедройця, яка нещодавно вийшла друком в Україні, і звернутись одразу до деяких із його спостережень. Озвучені на початку 90-х років минулого століття, вони є напрочуд актуальними сьогодні і свідчать передусім про глибину авторського мислення й усвідомлення тих складних процесів, якими позначено життя у розмаїтті його проявів. У сучасних умовах глобальної інтелектуальної кризи одним із таких є зауваження Єжи Гедройця стосовно інтелектуальних політиків, істориків, публіцистів, яких, на думку автора, вже тоді було настільки мало, що поставала необхідність збирати їх і шукати з ними можливості співпраці заради спільних ідеалів і цілей.

Із тих пір, як було висловлено цю думку, минуло чверть століття. За цей час «ситуація з інтелектуалами» стала ще більш критичною. Інтелектуальна криза — ознака нашого часу. Пішов із життя сам Єжи Гедройць — один із останніх «моральних авторитетів» і провідних інтелектуалів ХХ ст. З огляду на це, поява в українському перекладі «Автобіографії у чотири руки» Єжи Гедройця (Київ, 2015) є непересічною подією, що не лише знайомить читачку аудиторію зі спогадами автора, але, втілюючи ідеї інтелектуалізації середовища, є важливим кроком на шляху подолання кризових явищ.

Усе ще мало відомий широкому українському загалу, Єжи Гедройць був засновником і багаторічним редактором легендарного паризького часопису «Культура». Він прожив 94 роки (1906–2000 рр.), був свідком буремного та трагічного ХХ ст., про яке, очевидно, міг сказати «мое століття». Українській читачській аудиторії він цікавий ще й тим, що був активним і послідовним прихильником унормування польсько-українських відносин, одним із тих, хто професійно переймався ідеєю створення європейського образу України.

Хоча про Єжи Гедройця почали писати давно, сам про себе він вирішив розповісти лише на схилі свого життя. Автобіографія людини такого масштабу і таланта, у якій розповідається про події, зус-

трічі, передається власний образ світу та самого себе у цьому світі, викликає безумовний науковий і громадський інтерес.

У читача одразу виникає питання стосовно назви книги. Її незвичність зумовлена формою автобіографічного письма та відображає розмаїття підходів до цього жанру у сучасному соціокультурному просторі. Книга втілює задум віднайти альтернативні форми фіксації пам'яті та представити спогади всесвітньо відомого культурного і громадського діяча, життя якого було край насиченим і відбувалось у постійному напруженому ритмі. Не маючи можливості власноручно сідати за написання автобіографічного тексту, Єжи Гедройць обрав іншу форму, а саме, відобразити спогади у форматі розмови / інтерв'ю, здійсненому у товаристві Кшиштофа Пом'яна, який опрацював і виклав у завершеній формі сорок годин цього звукозапису. У такий спосіб Кшиштоф Пом'ян — відомий культуролог і публіцист виявився укладачем і, до певної міри, співавтором «Автобіографії у чотири руки», в якій уся викладена інформація та судження належать Єжи Гедройцю.

Архітектоніка автобіографії складається з трьох основних частин — «Незалежна Польща», «Війна», «Еміграція», у відповідності до яких життя автора представлено у вимірах його пам'яті, де переплітаються час, простір, події, постаті. Логіка пам'яті у спогадах виступає пріоритетною. Це дає змогу найбільш ефективно викласти минуле, акцентуючи увагу на ключових моментах. Цінним додатком до спогадів є світлини та документи, що їх візуалізують і унаочнюють.

Зважаючи на те, що пам'ять як феномен є суб'єктивною та вибірковою, спогади демонструють власну позицію автора, домінантою якої є усвідомлення життя як перехрестя доріг із іншими. Навіть в окремому розділі «Додатки, спростування, відповіді», підготовленому вже після оприлюднення основного тексту книги, автор вважав за необхідне розпочати з зауважень про «ненадійність» людської пам'яті та прагнення не загубити у її лабіринтах людей, із якими довелося зустрітись, спілкуватись, переживати спільні емоції у процесі тривалої та насиченої діяльності. Не менш вражаючим є те, що майже кожен із них залишив у пам'яті автора свій образ. Корисним і важливим у цьому контексті є покажчик імен, вміщений на п'ятидесяти сторінках видання. Він не лише надає уявлення про осіб, із якими зустрічався, листувався, спілкувався автор, а й має стислу інформацію про них.

Для гуманіста Єжи Гедройця людина постає центральною постаттю, від якої залежить спрямування та поступ історичних подій. У цьому контексті зрозуміло стає назва започаткованого ним жур-

налу «Культура», що мав виступати символом інтелекту, націленого на втілення у життя гуманізму як вищого покликання людства. Сприйняття людського фактора як найбільш важливого у цивілізаційних процесах забезпечило відповідну конфігурацію часопростору пам'яті, у якому спогади про оточуюче середовище відіграють роль ключових. Особливий інтерес для ознайомлення зі світоглядною позицією автора являють його міркування стосовно критеріїв справжньої цінності людини. Пріоритет надавався «мистецтву обходження з людьми» (с. 95), а вже надалі — організаторським і діловим здібностям особистості.

Калейдоскоп людських характеристик у спогадах має складний візерунок, представлений різнобарвною гаммою, від світлих до темних кольорів із безліччю відтінків і різнопланових образів. Розкривається складна палітра стосунків із постатями, котрі відігравали ключову роль в історії та культурі ХХ ст., руйнуванні тоталітарних режимів у Європі. На сторінках книги викладено думки автора та його враження стосовно політиків, військових, діячів культури, серед яких Пілсудський, Андерс, Герат, Бжезінський, Валенса, Міхнік, Мілош, Шевельов, Солженіцин і багато інших. За лапідарними характеристиками криється усвідомлення драматизму часу та долі, щире захоплення здібностями, розумом, талантом людей і водночас глибоке розчарування з приводу недосконалості людської природи.

У автобіографії Єжи Гедройця характеристики інших, часом незручні, межують із думками про себе, сповненими іронії та самокритичних зауваг. Підкреслюючи свою відкритість до пропозицій і критики, він скромно оцінював власну роль у культурно-політичних процесах, наголошуючи на тому, що мав лише один талант — талант режисера, який полягав у вмінні «обирати теми для людей» (с. 229). Але, як відомо, у мистецтві театру, яким у тому числі вважається життя людини, талановита режисура є однією з ключових складових успіху вистави — життя.

Автобіографічний текст викликає неабиякий інтерес завдяки можливості отримати уявлення про внутрішній світ і психологію автора, або хоча б наблизитися до їхнього осягнення. Без цих складових біографічний образ залишається спрощеним і схоластичним. Зізнання, що спливають у спогадах, дають ключ до розуміння складного психологічного портрету, часом не завжди ідеального, яким його малює відсторонене уявлення. Єжи Гедройць, якому довелося зустрітися з неймовірною кількістю людей, раптом зізнається у тому, що єдине місце, за яким він ностальгує, це — домініканський монастир із чудовою бібліотекою, у якому йому колись довелося перебувати на лікуванні (с. 150). Несподіваний психологічний ракурс

такої самопрезентації демонструє відчуття втоми від калейдоскопічної перенасиченості зустрічами і гостре прагнення до усамітнення. Стає зрозумілим, що омріяна модель власного буття так і залишилась нездійсненою та знайшла своє втілення в образі монастирського життя, коли можна було одночасно залишатися «дуже самотнім» і перетинатися з іншими «без дисципліни, яка б примушувала до спільного життя» (с. 150). У спогадах відчувається, хоча й прихований, але болочий щем від протиріччя між мрією та реальністю, між тим, чого прагне людина, і тим, як реалізується її життя. Змушений упродовж життя постійно перебувати у процесі спілкування з іншими людьми, Єжи Гедройць зізнавався, що за природою своєю він, як виявляється, був особою «не товариською», не мав здібностей до мов і навіть французькою розмовляв «так собі», відчуваючи зрозумілі незручності (с. 183). Так само еміграція, хоча і відкрила можливості для самореалізації, була, перш за все, жорстким випробуванням для нього особисто та для багатьох із його оточення.

Епілогом автобіографії є промовисте «Послання» Єжи Гедройця, у якому викладено кредо його життя — «найвища цінність — держава», вибудоване на глибинному усвідомленні складних і суперечливих політичних процесів у Східній Європі. «Загублений романтик» (як називав Єжи Гедройця Вацлав Збишевський), звертаючись до сучасників і прийдешніх поколінь, закликав: «Не впадаючи в національну манію величі, ми повинні вести самостійну політику, а не бути клієнтом Сполучених Штатів чи якоїсь іншої великої держави. Нашою головною метою має бути нормалізація польсько-російських і польсько-німецьких відносин водночас із захистом незалежності України, Білорусі та балтійських держав і тісною співпрацею з ними» (с. 242).

Зважимо на те, що думки «Послання» були висловлені на початку 1990-х. Із тих пір перегорнуто сторінки багатьох драматичних і трагічних подій історії, української зокрема. Світ переживає глобальне переформатування. Чи залишиться, з огляду на це, все ще актуальним і пророчим послання великого Інтелектуала? Український читач має нагоду замислитися над цим, ознайомлюючись з автобіографією Єжи Гедройця, оцінюючи історію, як радив автор, «із висоти пташиного лету».

Л. І. Буряк

*доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник,*

Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).